

Növekedési kilátások az EU-ban és Magyarországon: A Lisszaboni Stratégia lehetőségei

Halmai Péter¹

A gazdasági növekedés alakulása kulcsfontosságú jelzője az Európai Unió világgazdasági alkalmazkodásának. Az új tagországok (köztük Magyarország) reálkonvergenciája döntő tényezője a fejlett európai országokét meghaladó növekedési potenciál. A gazdasági növekedés meghatározó tényezőinek, illetve lehetséges s valószínű jövőbeli mozgáspályáinak vizsgálata előfeltétele a versenyképességet, a növekedést és a foglalkoztatást előmozdító gazdaságpolitika meghatározásának.

Az EU15 súlyos strukturális termelékenységi problémái (mindenekelőtt a teljes tényező-termelékenység dinamikájának lényeges romlása), a globalizáció folyamataihoz történő nem kielégítő mértékű alkalmazkodás a potenciális növekedési ütem tartós csökkenését valószínűsítik. Paradox módon hosszabb távon az új tagországok potenciális növekedési üteme az EU15 átlaga alá süllyedhet, azaz a reálkonvergencia megakadhat. Az integrált strukturális reformok kritikus tömeget meghaladó, egymást erősítő és átütő erejű megvalósítása esélyt nyújthat a dinamikus növekedés, s egyben az új tagországok tartós felzárkózása feltételeinek megteremtéséhez, egyúttal az európai modell megújításához.

Kulcsszavak: gazdasági növekedés, konvergencia, strukturális reformok, termelékenység

1. Bevezetés

A gazdasági növekedés meghatározó tényezője az Európai Unió országaiban a termelékenység alakulása. Az új tagországok felzárkózása a fejlett európai országok dinamikáját tartósan és jóval meghaladó termelékenységnövekedésen alapuló tranzíciós pálya alapján volna lehetséges. A termelékenység fő tényezőinek áttekintése alapján alkothatunk képet a potenciális növekedés várható alakulásáról, illetve a növekedést előmozdító gazdaságpolitika lehetséges irányáról.

2. A termelékenység növekedésének fő tényezői

Az európai demográfiai folyamatok, az idősödő társadalom feltételei között a munka-input növelésének csak korlátozott szerepe lehet a gazdasági növekedésben.

¹ Dr. Halmai Péter egyetemi tanár, intézeti igazgató, Jean Monnet Professzor, Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Európai Tanulmányok Intézete (Gödöllő)

Meghatározó jelentőségű a munkatermelékenység növekedése. A termelékenység növekedését magyarázó fő tényezők az alábbiak:

1. *A ledolgozott munkaórák számának alakulása.* Az egy dolgozó által ledolgozott munkaórák száma a legtöbb EU-tagországban az 1990-es években lényegesen csökkent. Ez magyarázza, hogy a munkatermelékenység egy főre számított növekedése alacsonyabb, mint az egy munkaóra jutó termelékenység-emelkedés.

2. *Az „átlagos” humán tőke javulása.* Egyrészt jelentős mértékben emelkedett a munkaerő képzettségi szintje. Másrészt az 1980-as évektől nagy mértékű munkatermelékenység-emelkedés következtében az alacsony képzettségűek részben kiszorultak az EU-tagországok munkaerő-piacáról. Ugyanakkor egyes országokban (pl. Spanyolországban) a termelékenység lassabb emelkedését az 1990-es években – egyéb tényezők mellett – a foglalkoztatás, azon belül az alacsony képzettségűek foglalkoztatásának bővülése magyarázhatja. Ezért a munkatermelékenység gyors növekedése a foglalkoztatás romlását, illetve a munkaerő-piac pangását is okozhatja.

3. *A tőkeintenzitás növekedése (capital deepening).* Az új EU-tagországokban a beruházások viszonylag magas szintje (az állami infrastruktúra-fejlesztés, a magánberuházások alapján) a korábban állami tulajdonban álló vállalatok privatizációját követően, továbbá a közvetlen működőtőke-beruházások hatása egyaránt hozzájárultak a termelékenység viszonylag magas növekedési üteméhez. A tőkeintenzitás gyors növekedése e gazdaságok átmeneti jellegét tükrözi.² Ugyanakkor a termelékenység növekedési irányzatait, s különösképpen az EU és az Egyesült Államok növekedési ütemének eltérését különösen az alábbi, a tőkefelhalmozást érintő tényezők magyarázhatják:

- a termelékenységi dinamika eltérése részben az *információs és kommunikációs technológia (ICT)* szerepe alapján magyarázható. Két fő hatás érvényesül: egyrészt az ICT-előállító szektorokban történő felhalmozás (amelynek nagysága az 1990-es években leggyorsabban az Egyesült Államokban, Írországban, Finnországban, Svédországban emelkedett), másrészt az egész gazdaságban, valamennyi ágazatban megvalósuló ICT-beruházások hatása;
- az egyéb, nem ICT-előállító *beruházások visszaesése, a beruházási arány csökkenése* fontos szerepet játszott az 1990-es évek második felétől az EU-tagországok termelékenységi dinamikájának a csökkenésében;
- *tőke-munka helyettesítés a munkaintenzívebb növekedés érdekében.* A magasabb foglalkoztatás irányában történő elmozdulással egyidejűleg a termelékenység dinamikája mérséklődhet. Ugyanakkor a magasabb foglalkoztatási arány az egy főre jutó GDP növekedésével jár. Annak nincs negatív következménye a munkaerő termelékenysége hosszú távú növekedésére. Ezt nevezik a neoklasszikus növekedési elméletben *munkabővítő technikai haladásnak*. E szerint a technikai haladás alapján emelkedik a munka és a tőke terme-

² Ez az időszak bizonyos mértékig Nyugat-Európa második világháború utáni rekonstrukciós, a fizikai tőke gyors akkumulációjával jellemezhető időszakához hasonlítható.

lékenysége, annak bázisán nőnek a reálbérek. Egyes emberek többet, mások kevesebbet dolgoznak, azaz e változás összességében semleges a foglalkoztatásra. Ugyanakkor a magasabb bérek és a munka termelékenységének növekedése a vállalati tőkeberuházások növekedését okozza. Ilyen módon „egyensúlyi növekedési ösvény” alakul ki, amely mentén a munkatermelékenység, a reálbérek és a termelés tőkeintenzitása azonos arányban növekednek. A növekedés hajtóereje a technikai haladás.

4. A teljes tényező-termelékenység (TFP) alakulása. A teljes tényező-termelékenységet hagyományosan Solow-maradékként számítják ki. A munka és a tőke minőségének és mennyiségének változásával nem magyarázható termelékenység-növekedési tényezőket tartalmazza. A teljes tényező-termelékenység növekedése a legtöbb OECD-tagországban az utóbbi évtizedekben lelassult: 1973 óta az 1950-1973 közötti ütemnek nagyjából a felére mérséklődött. Az EU-tagországok – a legfejlettebb gazdasághoz történő – konvergenciáját jelzi az Egyesült Államokat meghaladó TFP-növekedés az 1973-1995 közötti időszakban. Ugyanakkor az 1990-es évek közepétől a teljes tényező-termelékenység növekedése az Egyesült Államokban jóval magasabb, mint az EU-tagországokban. Ennek oka egyrészt az információs és kommunikációs technológiák (ICT) területén erőteljesebb beruházási tevékenység. Másrészt az ICT-beruházások és a szervezeti változások (új eljárások, vállalati kultúra, a nagyobb tudás, és az információ elterjesztése stb.) kombinációja magyarázhatja az Egyesült Államok jobb teljesítményét. Ugyanakkor nyitott kérdés: fenntartható-e hosszú távon az „új gazdaság” az Egyesült Államokban, illetve felzárkózik-e ezen a területen az Európai Unió Amerikához.

5. Egyéb tényezők (pl. a gazdaság ágazati szerkezetének változása stb.). A szolgáltatások arányának növekedése az OECD-országok gazdasági szerkezetében gyakran a termelékenység növekedésének lassulásához vezet. A szolgáltatási tevékenység termelékenysége – főleg az alacsonyabb tőkeintenzitás következtében – mérsékeltebb, mint a termékelőállító ágazatokban. Ugyanakkor az információs és kommunikációs technológiákat előállító szektor növekvő részesedése (mind a gyártásban, mind a szolgáltatásban) fontos magyarázója a termelékenység növekedésének egyes OECD-tagországokban.

A jelenlegi, s méginkább a jövőbeli európai demográfiai folyamatokra figyelemmel lényeges az *idősödő társadalom* (durvábban: az elöregedés) lehetséges hatásainak áttekintése.

*Az idősödő népesség – általános vélekedés szerint – a munka-input minőségének gyengüléséhez, a munkatermelékenység alacsonyabb szintjéhez vezet.*³ Egyes kutatások alapján azonban megállapítható, hogy az idősebb dolgozók általában megbízhatóbbak, nagyobb a szaktudásuk, nagyobb mértékben azonosulnak munkafeladataikkal, mint ifjabb társaik (lásd többek között Barth és szerzőtársai 1993).

³ Ha az életkor előrehaladásával csökken a termelékenység, az idősebb munkások magasabb részaránya mérsékeli az aggregált termelékenységet, noha az egyes korcsoportok termelékenysége nem csökkent.

Hellerstein és szerzőtársai (1999) szerint a 35-54 év közötti dolgozók termelékenysége alacsonyabb, mint a fiatalabbaké.

Egyes kutatások „fordított U görbét” látszanak alátámasztani. Kotlikoff és Wise (1989), illetve Hansen (1993) az Egyesült Királyság esetében megállapították, hogy a 35-54 éves korosztály munkatermelékenysége a tapasztalatlan fiatal dolgozókénál, illetve az idősebbeknél egyaránt kedvezőbb. Börsch-Supan (2003) szerint nem történik „drámai teljesítménycsökkenés” a 45-60 éves korosztályban: a növekvő életkor negatív hatását ellensúlyozza a tapasztalat pozitív hatása, ami egyre fontosabbá válik a szolgáltatás- és tudásalapú társadalomban.

Alapvető fontosságú, hogy a munka magasabb hatékonysága milyen mértékben ellensúlyozhatja a munkaerő-kínálat csökkenését. Az empirikus kutatási eredmények alapján nehezen állapítható meg a változások egyértelmű hatásiránya a teljes tényező-termelékenységre. Az egyik irányzat szerint hátrányos lehet a teljes tényező-termelékenység alakulására, ha a munkaerő kevésbé dinamikus és innovatív (Barrel 2005). Más kutatók szerint a technológiai változás erősödése a munkaerő relatív szűkösségének a hatásait ellensúlyozhatja.

Romer (1990) és Jones (2002) az elsőként említett álláspontot képviselik: a technikai haladás idősebb munkaerő esetén lelassul, egyidejűleg az innováció is kevésbé jövedelmezővé válik. Denis, Mc Morrow és Röger (2006) szerint a teljes tényező-termelékenység növekedése jelentős mértékben lelassulhat az emberi tőke kisebb akkumulációja és az alacsony K+F aktivitás esetén.

Disney (1996) szerint viszont az idősebbeknek nincs negatív hatása a termelékenység növekedésére. Cutler és szerzőtársai (1990) korábbi kutatásai szerint a munkaerő-hiány nagyobb innovációt indukál. A humán tőke felhalmozása e helyzetben felgyorsul. Empirikus vizsgálatok alapján úgy vélték, hogy a munkaerő-növekedés ütemének 1 százalékos csökkenésével egyidejűleg a munkatermelékenység 0,5 százalékkal nő. Fougère és Merette (1997) szerint a munkaerő idősebbé válásával változnak a beruházási prioritások: erősödik a humán tőke beruházások ösztönzöttsége, ami hosszú távon kedvezhet a gazdasági növekedésnek. A legutóbbi években számos, az endogén növekedési elméleten alapuló empirikus kutatás valósult meg. Azok megerősítették, hogy *a teljes tényező-termelékenység (TFP) növekedése részben a gazdaságpolitika által befolyásolható tényezőkől ered.*⁴

További lényeges kérdés, hogy *az idősebbek potenciális növekedésre gyakorolt hatásai ellensúlyozhatóak-e a tőkefelhalmozással.* A termelékenység-növekedés lassulása általában a beruházások relatív csökkenésével jár együtt. Ugyanakkor a beruházásokat előmozdíthatják a megtakarítási hajlam növelését célzó gazdaságpolitikai akciók. Az alacsonyabb kamatok pótlólagos beruházásokat, a munkatermelékenység gyorsabb emelkedését, közép- és hosszú távon magasabb növekedést mozdíthatnak elő.⁵

⁴ Ez eltávolodást jelent a neoklasszikus növekedési elmélettől, amelynek posztulátuma, hogy a technikai haladás exogén módon determinált.

⁵ A tőke-munka arány alakulásának döntő tényezője a reálkamat alakulása. Az idősebb társadalomban ellentétes hatások érvényesülnek: egyrészt a csökkenő létszámú munkaerő kevesebb beruházást igé-

Minthogy az idősödő társadalmakban a megtakarítási arány csökkenése várható, e beruházási dinamika valószínűsége csekély. Ugyanakkor a tőkeintenzitás növelése útján megvalósuló termelékenység-növekedés beleütközhet a csökkenő hozadék problémájába is.⁶

Különösen közép- és hosszútávon megkerülhetetlennek tűnik a fejlett európai országokban *a nemzeti megtakarítási ráták növelését előmozdító politikák* folytatása.⁷ *A megtakarítások és a beruházások* kulcsfontosságú elemek a technikai haladás és a termelékenység-növekedés előmozdításában.

3. Potenciális növekedési ütem az Európai Unióban

Az EU15 potenciális növekedési üteme az 1990-es évektől egyre inkább lassul és elmarad versenytársaiétól. E növekedési lassulás, annak hatótényezői alapvetően érintik a reálkonvergencia várható folyamatait is.

A potenciális növekedési ütem mérséklődésének *fő okai* az alábbiak:

- *A foglalkoztatás növelésének korlátozott lehetőségei.* Az EU25 országaiban a munka-input növelése csak korlátozott szerepet tölthet be a potenciális növekedési ütem dinamizálásában. Az Európai Bizottság megbízásából folytatott szimulációk⁸ alapvonal-szenáriója szerint (Carone és szerzőtársai 2006) a foglalkoztatás 2010-ig átlagosan évi 0,9 százalékkal bővíthet, 2011-2022 között pedig már csak évi 0,2 százalékkal. 2020 után a foglalkoztatás folyamatos, évi 0,4-0,5 százalékos csökkenése várható, sőt 2030-tól az új tagországokban annak mértéke a fenti arány kétszerese fölé emelkedhet. E változások jelentős részben demográfiai folyamatokkal is összefüggenek. Igen lényegesek az országok közötti eltérések. A munkaképes korú (15-64 éves) korosztály létszáma már jelenleg is csökken Németországban, Olaszországban, Magyarországon és Lettországon. 2010 után ugyanez várható Belgiumban, Görögországban, Spanyolországban, Franciaországban, Hollandiában, Ausztriában, Lengyelországban, majd további tagországokban. Az idősödő (illetve egyre inkább létszámában is fogyatkozó) társadalom az EU25 alapvető realitása az új évezred kezdetén.

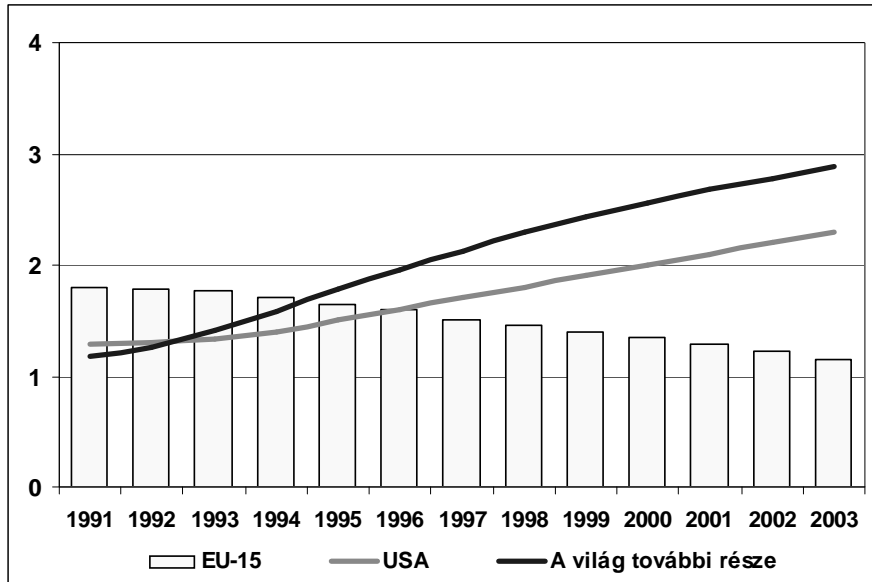
nyel, másfelől azonban az idősödő népesség megtakarítási aránya csökkenő irányzatot mutat. A szimulációk többsége a reálkamatok mérsékelt csökkenését jelzi.

⁶ Például a japán gazdaságban a tőke/kibocsátás arány az elmúlt három és fél évtizedben a kétszeresére nőtt. Minthogy ez az arány a beruházások relatív jövedelmezőségének alapvető indikátora, a magas megtakarítási rátával jellemezhető Japán növekvő nyomás alá került, hogy külföldön fektessen be a romló megtérüléssel jellemezhető hazai beruházások helyett.

⁷ Külön kiemelendő azok közül az állami túlköltekezés megfékezése, illetve a nyugdíjcélú megtakarítások növelése.

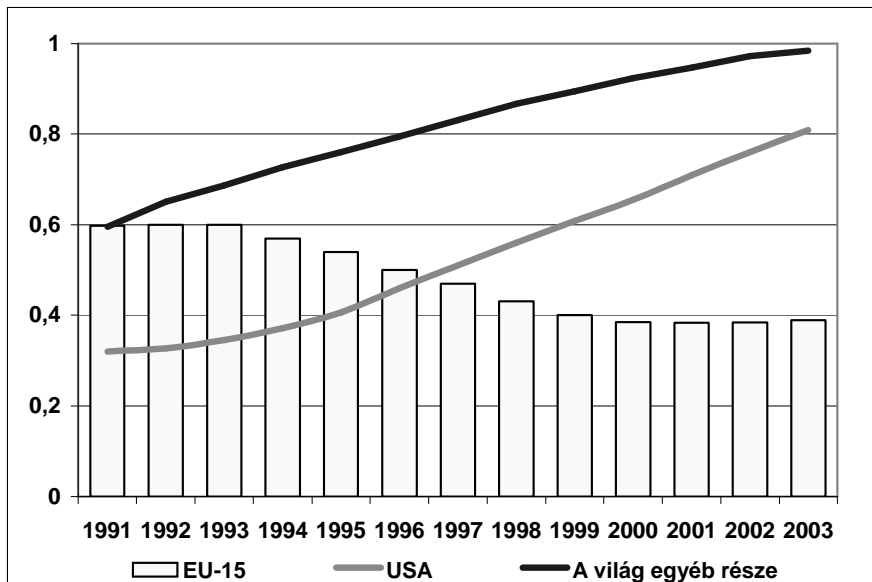
⁸ A következőkben e pont megírásánál végig az Európai Bizottság megbízásából végzett, termelési függvényekre alapozott mennyiségi elemzésekre támaszkodtam (Carone és szerzőtársai 2006, Denis és szerzőtársai 2006).

1. ábra A munkatermelékenység növekedése (1991-2003, százalék)

Forrás: Denis–Mc Morrow–Röger (2006).

2. ábra A tőkeintenzitás növekedése (1991-2003, százalék)

Forrás: Denis–Mc Morrow–Röger (2006).

- A munkatermelékenység növekedési üteme az EU15-ben az 1990-es évek elejétől egyre inkább elmaradt az Egyesült Államokétól, illetve a további meghatározó világgazdasági szereplőkétől (Denis–Mc Morrow–Röger 2006). Míg a fő versenytársak esetében emelkedett a munkatermelékenység növekedésének üteme, addig az EU15 esetében az mérséklődött (1. ábra). 1990 után a második világháború óta először alacsonyabb az EU15 termelékenység-növekedési trendje, mint az Egyesült Államoké. Ugyanakkor az EU15 termelékenységi szintje az USA szintjének mintegy 80 százalékát teszi ki. E trendváltás az EU15 Egyesült Államokhoz történő konvergenciájának leállítását és megfordulását jelenti. Figyelemre méltó a világ többi dinamikus gazdasága esetében a termelékenység-növekedés várható üteme. Ugyanakkor a világgazdaság felzárkózó országaiban e termelékenységi trendek önmagukban nem kizárólag a technológiai konvergencia, hanem a magasabb beruházási ráta eredményeit is mutatják. Ezért is fontos a tőkeintenzitás növekedése, illetve a teljes tényező-termelékenység irányzatainak feltárása.
- A tőkeintenzitás növekedésének dinamikája ugyancsak az EU15 lemaradását mutatja (2. ábra).
- A teljes tényező-termelékenység (TFP) alakulása. Az EU15 országaiban 1990 után a munkatermelékenység növekedésének visszaesésével párhuzamosan a teljes tényező-termelékenység növekedésének üteme is mérséklődött.⁹ Az 1990-es évek közepére az EU15 elveszítette a magasabb TFP-növekedés előnyét, majd az Egyesült Államok és további versenytársai megelőzték a teljes tényező-termelékenység növekedése terén (3. ábra).

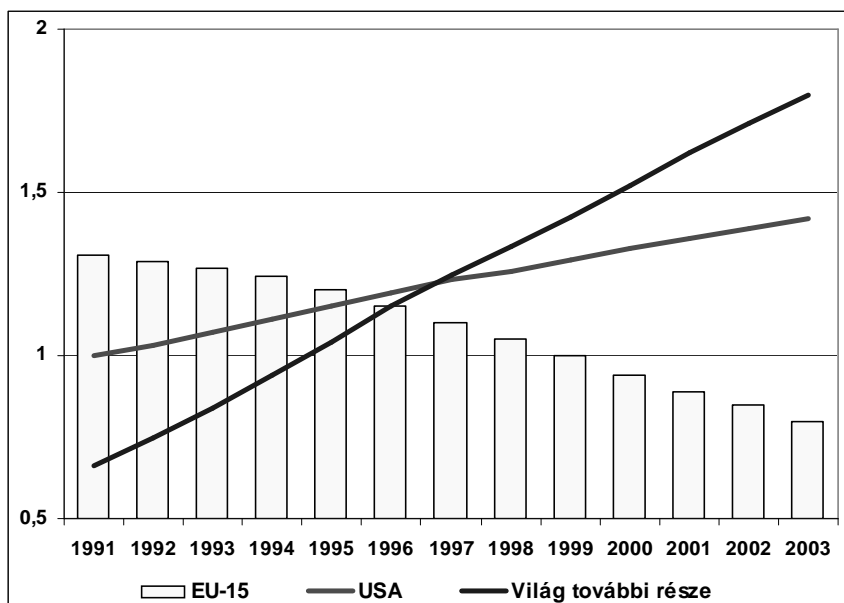
Egészében megállapítható, hogy az EU15 *súlyos strukturális termelékenységi problémái* (mindenekelőtt a teljes tényező-termelékenység dinamikájának lényeges romlása), a globalizáció folyamatához történő nem kielégítő mértékű alkalmazkodás a *potenciális növekedési ütem tartós csökkenését valószínűsítik*. A kedvezőtlen beruházási környezet a tőkekiáramlás magasabb szintjét, illetve az áru- és szolgáltatás-import arányának jelentős növekedését mozdítja elő.

A szimulációk szerint az EU25 potenciális növekedési üteme is csökken (1. táblázat). A csökkenés folyamatos, a 2004-2010 évi 2,4 százalékról 2021-2030 között átlagosan 1,5 százalékra, 2031-2050 között pedig 1,2 százalékra mérséklődik. A potenciális növekedési ütem előrejelzett csökkenése jóval nagyobb az EU10 országaiban, mint az EU15-ben. A 2004-2050 közötti teljes időszakban az EU10 kibocsátása jóval gyorsabban bővül, mint az EU15 országaiban, azaz a konvergencia folyamata előrehalad. *Am a felzárkózás üteme az idő előrehaladásával mérséklődik, majd 2030 után megszakad.*¹⁰

⁹ Az utóbbi valójában a termelékenység növekedésének strukturális tényezője.

¹⁰ A szimulációk szerint az EU10 esetében 2041-2050 között a GDP évente átlagosan már csak 0,6 százalékkal nő, míg az EU15 országaiban 1,3 százalékkal.

3. ábra A teljes tényező-termelékenység alakulása (1991-2003, százalék)

Forrás: Denis–Mc Morrow–Röger (2006).

A jelzett fő tendenciák érvényesülésével egyidejűleg az egyes EU-tagországok növekedési üteme jelentősen eltérhet. Az eltérések fő oka – főleg a hosszabb projekciós időszak első felében – a termelékenység egyes országok között eltérő dinamikája.¹¹

Az EU10 országokban a potenciális növekedési ütem csökkenésének várhatóan különösen fontos tényezője lesz a demográfiai folyamatok alakulása. Az egy foglalkoztatottra számított termelékenység növekedési üteme közeledik az EU15 és az EU10 országai között. Hosszabb távon évi 1,7 százalék átlagos termelékenységnövekedési szint alakul ki, amely az EU10 esetében e dinamika jelentős, több mint 50 százalékos lassulásával jár mintegy három évtizedes folyamat során.

Az egy foglalkoztatottra jutó termelékenységnövekedés nagyobb részét a teljes tényező-termelékenység (TFP) magyarázza. Hosszabb távon a tőkeintenzitás növekedése követi a TFP emelkedését. A teljes tényező-termelékenység növekedése – hosszabb távú irányzatok elemzése szerint – 1,1 százalék évi növekedési szinten konvergálhat az EU15 és az EU10 országai között. Ez a munkatermelékenység évi 1,7 százalék mértékű növekedését teszi lehetővé, amely hosszabb távon szintén konvergál az egyes tagországok között (Carone és szerzőtársai 2006, 38. o.).

Az EU15-ben a tőkeintenzitás növekedésének hozzájárulása a termelékenység növekedéséhez a 2004–2010 között 0,4 százalékról 0,7 százalékra nő, majd 2030

¹¹ Az időszak második felében növekvő szerepet kapnak a demográfiai tényezők.

1. táblázat A potenciális növekedési ütem alakulása (2004-2050, éves átlagos ütem százalékban)

	2004-2010	2011-2020	2021-2030	2031-2040	2041-2050
Csehország	3,5	2,9	2,2	1,0	0,7
Magyarország	3,7	2,8	2,3	1,2	1,0
Lengyelország	4,6	3,8	2,7	1,2	0,5
Szlovénia	4,6	4,2	2,6	0,9	0,3
Szlovákia	3,7	2,8	2,1	1,3	1,0
EU-25	2,4	2,2	1,5	1,2	1,2
EU-15	2,2	2,1	1,4	1,2	1,3
EU-10	4,7	3,5	2,5	1,2	0,6

Forrás: Carone és szerzőtársai (2006).

után 0,6 százalékra mérséklődik. Az EU10 országai esetében ez a hozzájárulás 2004-2020 között kb. 1,6 százalék évente. E magas ütem is a konvergencia egyik jelzőszáma. Később e hozzájárulás fokozatosan 0,6 százalékra, az EU15 hosszabb távú dinamikájának szintjére csökken. E folyamatok nyomán az egy foglalkoztatottra jutó termelékenység az EU10 országaiiban 2050-re az EU15 szintjének 83 százalékára emelkedhet (2. táblázat).

A teljes tényező-termelékenység alakulása mind a hosszabb távú gazdasági növekedés, mind a konvergencia tekintetében döntő jelentőségű. A fentebb jelzett több évtizedes átlaghoz (az évi 1,1 százalékhoz) képest a teljes tényező-termelékenység dinamikája az EU15 legtöbb országában 1990 után mérséklődött, s csak 0,8 százalék/év mértékben emelkedik. *Ha ezt az alacsonyabb dinamikát vesszük alapul, akkor a hosszabb távú növekedési kilátások még az alapvonal-szenárió esetében bemutatottnál is lényegesen kedvezőlenebbek.*

4. Növekedés, potenciális növekedés Magyarországon

Az EU-hoz 2004-ben csatlakozó új tagországok között Magyarország relatív növekedési teljesítménye – összefüggésben a kiéleződő egyensúlyi problémákkal – 2001-től kedvezőtlenül alakult. A felhalmozódó egyensúlyi problémák (különösen az államháztartás helyzete) következtében megkerülhetlenné vált a 2006. szeptemberi konvergencia-program szerinti, az államháztartás – a GDP mintegy 7 százalékát kitevő – egyensúlyjavítását megcélzó kiigazítás.

Mindez alapvetően érinti a reálkonvergencia hazai feltételeit is. A konvergencia-program gazdasági növekedést érintő fő célkitűzései az alábbiak:

- tartós egyensúly megteremtése a lehető legkisebb növekedési áldozattal (átmeneti lassulás 2007-2008-ban a kiigazító intézkedések hatására);

2. táblázat A munkatermelékenysége évi átlagos növekedése (2004-2050, százalék)

	2004-2010	2011-2020	2021-2030	2031-2040	2041-2050
Csehország	3,4	3,2	2,8	2,1	1,8
Magyarország	3,2	3,0	2,8	2,1	1,8
Lengyelország	3,8	3,3	2,9	2,1	1,8
Szlovénia	3,9	3,6	3,0	2,1	1,8
Szlovákia	3,3	3,1	2,8	2,1	1,8
EU-25	1,5	2,0	1,9	1,8	1,7
EU-15	1,3	1,9	1,8	1,7	1,7
EU-10	3,6	3,4	2,9	2,1	1,8

Forrás: Carone és szerzőtársai (2006).

- a folyó fizetési mérleg hiánya a GDP-hez képest 2011-re mintegy 6 százalékkal mérséklődhet, 2008-tól a nettó külső adósság csökkenhet, 2011-től az EU-transzferek már teljes egészében finanszírozhatják a folyó fizetési mérleg hiányát;
- a gazdasági növekedés 2009-től visszatér a 4 százalék körüli ütemhez, majd tovább gyorsul.¹²

Elismerve a fájdalmas egyensúly-javítás realitását, alapvető kérdés: „*múló rosszul*” vagy tartós lassulás következik-e be. A válaszhoz egyrészt a potenciális növekedés várható alakulását, másrészt a hosszabb távú növekedési kilátásokat is át kell tekinteni.

A konvergencia-program szerint az egyensúlyjavító intézkedések hatására a növekedési ütem mérséklődik, az aktuális kibocsátás a potenciális kibocsátás szintje alá süllyed, a kibocsátási rés negatívvá válik, elérheti a potenciális kibocsátás -2 százalékát. Az aktuális növekedési ütem 2009-től ismét a 2007 előtt jellemző szintre emelkedik. A kibocsátás szintje 2011-ig még nem éri el a potenciális kibocsátás szintjét, a kibocsátási rés enyhén negatív marad (3. táblázat *potenciális GDP 1.* illetve *kibocsátási rés 1.* sorai).

A konvergencia-programban alapul vettnél *mérsékeltebb potenciális GDP-növekedést* mutatott ki az Európai Bizottság megbízásából végzett szimuláció (Denis és szerzőtársai 2006). Nem indokolatlan ez utóbbi alapján a GDP-rés alakulásának ismételt áttekintése. A 3. táblázat *potenciális GDP 2.* illetve *kibocsátási rés 2.* sorainak adataiból kitűnik: a potenciális növekedés kevésbé optimista előrejelzése esetén a kibocsátási rés az erőteljes kiigazítás hatására sem csökkenne negatív tartományba. Sőt a konvergencia-program 2009 utáni aktuális növekedésre vonatkozó előirányzatai szerint *egyre növekvő* – 2011-re már 3,2 százalék! – *pozitív GDP-rés alakulna ki, ami aligha lenne reális.*

¹² 2011-ben a program 4,6 százalék GDP növekedéssel számol.

3. táblázat Növekedés, potenciális növekedés Magyarországon
(2004-2011, százalék)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
GDP ¹	5,2	4,1	4,1	2,2	2,6	4,1	4,3	4,6
Potenciális GDP 1 ^(a)	4,1	4,1	4,0	4,0	3,9	3,9	3,8	3,9
Potenciális GDP 2 ^(b)	3,7	3,5	3,5	3,4	3,4	3,4	3,3	3,3
Kibocsátási rés 1 ^(a)	1,0	1,1	1,2	-0,6	-1,9	-1,7	-1,2	-0,4
Kibocsátási rés 2 ^(c)	1,4	1,6	2,2	1,0	0,2	0,9	1,9	3,2

Forrás: (a) A kormány konvergencia-programja szerint (MKK 2006);

(b) Az Európai Bizottság számítása szerint (Denis és szerzőtársai 2006);

(c) A szerző számítása szerint.

A jelenlegi hazai növekedési pálya fontos jellemzői:

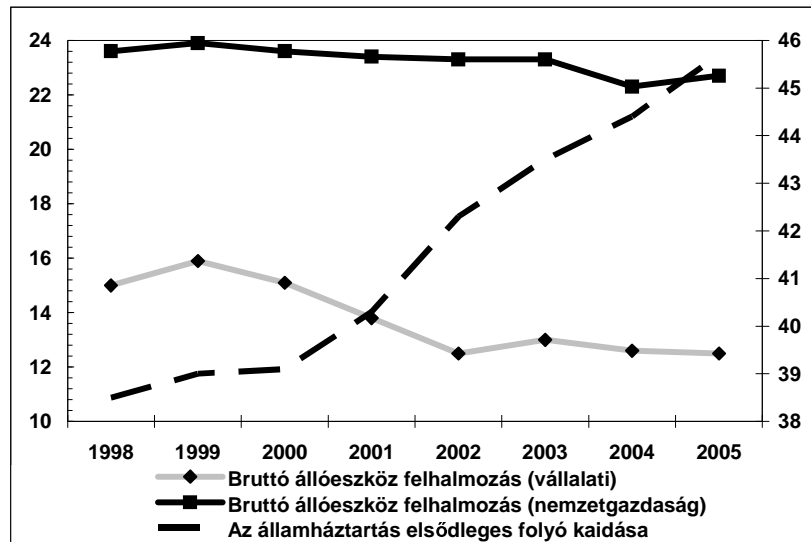
- alacsony a fizikai tőke/GDP hányados, a termelékenység emelkedése a következő időszakban várhatóan a *tőkeigényesség* jelentős növekedésével jár együtt;
- ugyanakkor nemzetközi összehasonlításban is *alacsony és csökkenő a beruházási, illetve a megtakarítási ráta*; különösen kedvezőtlenül alakul a vállalatok bruttó állóeszköz-felhalmozásának aránya a GDP-hez viszonyítva. A 4. ábra, mutatja, hogy a növekvő államháztartási kiadások nem eredményezték a beruházási ráta emelkedését, az 5. ábra pedig az egyes kohéziós országokkal összehasonlítva mutatja be a hazai beruházási ráta alacsony szintjét;
- e körülmények között *megkerülhetetlen a további növekedési pályakorrekció igénye*: a növekedési ütem fenntartásához nélkülözhetetlen a GDP felhasználásában az állóeszköz-felhalmozás arányának növekedése;
- *egyidejű, összeadódó követelmények*: egyrészt a fiskális alkalmazkodás, az államháztartási egyensúly jelentős javítását célzó kiigazítás (elsősorban az államháztartás fogyasztási célú kiadásainak mérsékelése, egyidejűleg a szükséges infrastrukturális beruházások finanszírozása); a bruttó állóeszköz-felhalmozás arányának lényeges növekedése; nagyobb háztartási megtakarítások; gyorsabb, nem adóssággeneráló külföldi forrásbevonás; egyidejűleg gazdaságpolitikai hitelesség.

E követelmények egyidejű teljesítése eddig nem volt lehetséges. Különösen nehéz feladat a belső felhasználás mérsékelésével egyidejűleg a beruházási ráta emelése.

A jelenlegi pálya fennmaradása esetén elkerülhetetlen a *potenciális növekedési ütem csökkenése*. Ez – mint arra már utaltam – már a konvergencia-programban közvetlenül átfogott időszakban bekövetkezhet. Lehetséges, hogy az csak néhány évvel később következik be.¹³

¹³ Érdeemes azonban emlékeztetni rá: a konvergencia-program számítási anyaga 2020-ra 2,5 százalékos GDP-növekedést tartalmaz.

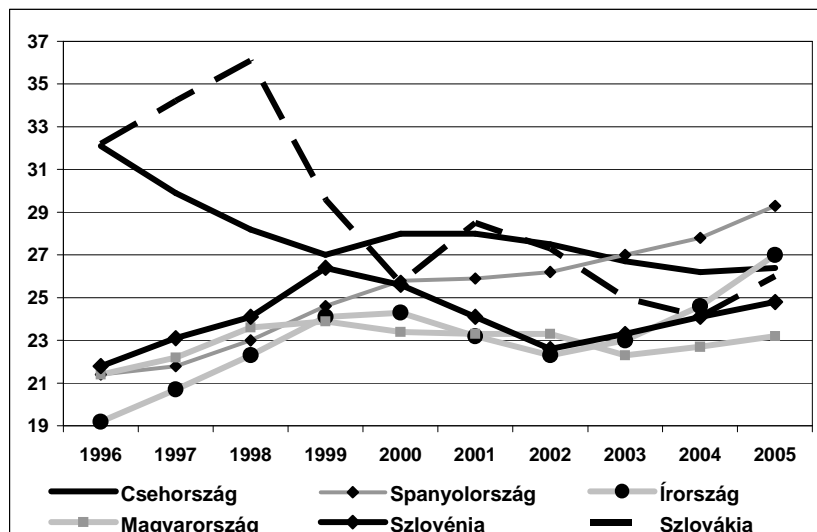
4. ábra Bruttó állóeszköz-felhalmozás és az államháztartás elsődleges folyó kiadásai (1998-2005, a GDP illetve az államháztartás kiadásai százalékában)

Megjegyzés: A bal oldali skálán ábrázolt adatok a GDP százalékában, a jobb oldali skálán ábrázolt adatok az államháztartás kiadásai százalékában.

Forrás: A szerző saját számításai alapján.

5. ábra Összes beruházás (1996-2005, a GDP százalékában)

Forrás: A szerző saját számításai alapján.

A hazai politikai erők, éppen így a társadalom nem készült fel a növekedési ütem lényeges lassulásának a lehetőségére. Az EU15-ben várt növekedés kétszerezését, az évi 4 százalékos körüli növekedési ütemet valamiféle „természetes rátá”-nak tekintik, amely kedvező körülmények esetén akár jelentősen túlteljesíthető. Éppen ez képezi az alapját a reálkonvergencia-várakozásoknak.¹⁴

A növekedési pálya módosítása azonban lehetséges. A bruttó állóeszköz-felhalmozás arányának mintegy 3-5 százalékos növekedése a GDP felhasználásában nem teljesíthetetlen követelmény. Éppen így az aktivitási ráta növelése sem az.¹⁵

Mindezekkel együtt lényegesen módosíthatóak a gazdaság intézményi-szabályozási feltételei.¹⁶ A mélyreható reformok egyidejűleg növekedési tényezők. Aligha véletlen, hogy az Európai Unió a globális versenyben történő lemaradását érzékelve az átfogó integrált strukturális reformok¹⁷ megvalósítását tekinti az alkalmazkodás elsőrendű tényezőjének.

5. A Lisszaboni Stratégia lehetőségei

Az európai gazdaságot és társadalmat érő alapvető kihívásokra adott válasz a 2000-ben a Lisszaboni Csúcson elfogadott, majd 2005 tavaszán aktualizált stratégiai program. A Lisszaboni Stratégia kitűzött fő céljai az alábbi területekre irányultak:

- versenyképesség növekedését elősegítő reformok;
- kutatás-fejlesztés, innováció, infokommunikáció;
- foglalkoztatás és képzés;
- társadalmi kohézió;
- fenntarthatóság, a természeti környezet védelme.

A Lisszaboni Stratégia magában foglalja az úgynevezett luxemburgi, cardiffi és kölni folyamatokat, amelyek a foglalkoztatási politikák, a termékpiaci szabályo-

¹⁴ A megalapozatlan várakozásokat meggyőzően bírálja Erdős (2003, 2006) illetve Antal (2004).

¹⁵ A konvergencia-program számítási anyaga szerint az aktivitási ráta 2010-ben 63,3 százalékos, 2020-ban, illetve 2030-ban pedig mintegy 67,5 százalékos, azaz hosszabb távon sem éri el az EU15-ben 2010-re kitűzött 70 százalékos szintet.

¹⁶ E tényezőket hangsúlyozza az endogén növekedési elmélet. A hazai szerzők közül meggyőzően húzta alá e tényezők jelentőségét Erdős Tibor és Antal László. Antal szerint az intézményi változások az innováció meghatározó jelentőségű tényezői. A potenciális növekedést magyarázó hosszú távú tényezők közé tartozik az intézményi alkalmazkodóképesség. A szerző rámutat: „olyan sarkalatos változásokat sürít a periódusokban, mint például a piacgazdasági átalakulás első, kritikus időszaka, ez a növekedési faktor egyenesen meghatározó jelentőségűvé válik.” (Antal 2004, 51. o.)

¹⁷ Nicoletti és Scarpetta (2003) az OECD-országokat vizsgálva empirikusan bizonyították, hogy a versenyt előmozdító termékpiaci reformok a teljes tényező-termelékenység jelentős növekedését eredményezték. A szabályozás, a privatizáció és a szabályozási reformok magyarázhatják az OECD-országokban a termelékenység növekedésének eltéréseit a legutóbbi két évtizedben. A szabályozási reformok kiterjedésében és mélységében tapasztalható eltérések jelentős részben magyarázhatják az egyes országok eltérő termelékenységi teljesítményeit (Hójs és szerzőtársai 2006).

zás, a makro- és mikroökonómiai folyamatok közötti kapcsolatokkal foglalkoztak. Lisszabon mindezekén túl további területekre terjedt ki: a vállalkozásösztönzésre, a tudásalapú gazdaságra és az információs társadalomra, a kutatás-fejlesztésre és az oktatásra, majd továbbiakra. A lényeg az átfogó célokra alapozott *integrált reformstratégia* igénye.

A lisszaboni típusú reformok öt fő típusba sorolhatóak:

- termék- és tőkepiaci reformok;
- beruházások a tudásalapú gazdaságban;
- munkaerőpiaci reformok;
- szociálpolitikai reformok;
- környezetpolitikai reformok.

Ugyanakkor mindmáig több tekintetben *tisztázatlan a stratégia alapelemei közötti viszony, tisztázatlanok az alapidimenziók közötti átváltási, illetve komplementer kapcsolatok.*

5.1. Integrált strukturális reformok

A Lisszaboni Stratégia alapvető mozzanata *a piac működését javító strukturális reformok* révén a foglalkoztatási ráta fenntartható növelése, a termelékenység gyorsabb növekedése.

A stratégia alapvető eleme *a belső piac jobb működésének megteremtése és az üzleti környezet javításának igénye*. Mindezek eredményeként enyhülhetnek a piaci torzulások; javulhatnak a beruházások, az innováció lehetőségei; erősödhet az EU versenyképessége.

E reformok három módon (vö. Ilzkovitz és Dierx 2005) is hatást gyakorolnak a termelékenységre és a foglalkoztatásra:

- *Hatékonyabb allokáció.* A reformok közvetlen hatása az erőforrások allokációja növekvő hatékonyságában jelentkezik. Az intenzívebb verseny hatására mérséklődnek a reálárak.
- *Növekvő termelési hatékonyság.* A verseny a korábbiaknál hatékonyabb munkaszervezést és munkavégzést, az erőforrásokkal történő takarékosabb gazdálkodást kényszerít ki.
- *Növekvő dinamikus hatékonyság.* A verseny kikényszeríti, hogy az egyes piaci szereplők többet fektessenek be termék- és folyamat innovációba, közeledjenek a technológiai határokhoz.

A tudásba történő beruházás kulcsfontosságú az Európai Unió fejlődési folyamataiban. Az EU a GDP 4 százalékát fordítja K+F, szoftver-előállítás és felsőoktatás céljára, míg az Egyesült Államokban ez az arány 6,8 százalék. Az EU kevésbé volt sikeres e beruházások kereskedelmi termékekhez felhasznált innovatív technológiákká történő átalakításában. A tudásalapú gazdaságba történő átmenet az EU növekedési potenciálja erősítésének központi tényezője. A tudásalapú gazdaság a

tudás behatolásán (élethosszig tartó tanulás), az új tudás meglévőhöz történő hozzáadásán (K+F, oktatás) és a mindennapi életben történő alkalmazásán (technológia, termék- és folyamat-innováció) alapul.

A modern növekedési elméletek a kutatási inputokat és a humán tőkét hangsúlyozzák a hosszútávú növekedés fő hajtóerejeként. Aláhúzást igényel az innovatív technológiák és termék-innovációk kereskedelmi alkalmazásának képessége.

A növekedési potenciál növelése alapvetően az európai humán tőke minőségétől függ. Az élethosszig tartó tanulásba történő beruházások növelik a munkaerő alkalmazkodó-képességét, előmozdítják a tudásalapú gazdaság új igényeinek kielégítését, s a vállalozói magatartás szélesebb körű kifejlődését.

A növekvő képzettség nagymértékben befolyásolja a termelékenységet, a foglalkoztatást, a gazdasági növekedést. A hatékonyabb, s az átlagos oktatást egy évvel meghosszabbító oktatási rendszer kiépítése önmagában a GDP 0,3-0,5 százalékos növekedését eredményezheti.

Az oktatásra fordított *közkidások* aránya az EU-ban a GDP 5 százaléka, a költségvetések 11 százaléka. Annak hatékonysága kiemelkedő jelentőségű mind a növekedés, mind a fenntartható közpénzügyek tekintetében. Közforrásokat elsősorban a rendszer magas társadalmi hasznot, illetve a társadalmi méltányosságot biztosító elemeinél szükséges alkalmazni. Ugyanakkor nagyon fontos az élethosszig tartó tanulást szolgáló magánberuházások megfelelő ösztönzése. Az EU és versenytársai közötti különbségek egyike az oktatásba, különösen a felsőoktatásba és a továbbképzésbe történő *magánberuházások* színvonala. Az USA-ban az oktatási intézményekben történő magánberuházások négyszer nagyobbak, mint az Európai Unióban (a GDP 2,2 százaléka, szemben az EU-beli 0,6 százalékkal).

Állandósult és növekvő különbség áll fenn a K+F célokra fordított források nagyságában az Egyesült Államok és az EU között (a GDP 2,8 százaléka, szemben az EU15 1,9 százalékaival). Éppen az amerikai gazdaság új technológiák létrehozása és felhasználása terén nyújtott teljesítménye volt az egyik alapvető motívuma a Lisszaboni Stratégia meghirdetésének. Az Egyesült Államok mintegy 300 ezerrel több kutatót foglalkoztat, mint az EU, nagy részüket az üzleti szektorban.¹⁸ A K+F nagyobb részét az Egyesült Államokban a magánszektor valósítja meg. 2002-ben a barcelonai csúcson célul tűzték ki, hogy az Európai Unióban 2010-re a K+F kiadásokat a GDP 3 százalékára növeljék.

Az összes K+F kiadás kétharmadát az üzleti szektornak kellene fedeznie. Lényeges strukturális probléma az EU-ban a kutatási tevékenység széttöröttségét, a kutatók mobilitásának hiánya, az innovációk piaci hasznosításának hiányosságai.

A lisszaboni típusú strukturális reformok megvalósításához az alábbiak szükségesek:

¹⁸ Utóbbi aránya a kutatók foglalkoztatásában az USA-ban meghaladja a 80 százalékot, míg e mutató az EU-ban csak 50 százalék.

- *erős innovációs kultúra* támogatása, amely az oktatás, a kutatás és az ipar produktív, interaktív kapcsolatára épül;
- *jól működő termékpiacok*, amelyek a vállalatokat innovációra ösztönzik; új, innovatívabb vállalkozások piacralépését teszik lehetővé;
- *rugalmas munkaerő- és tőkepiacok*, hogy az innovatív vállalkozások hozzáférjenek a pénz- és humán tőkéhez.

Empirikusan is bizonyított, hogy *a K+F beruházás a termelékenységnövekedés fő mozgatója* (lásd például Mairesse és Mohnen 2002). A K+F kiadások 2002. évi, a GDP 1,9 százalékát kitevő arányról 3 százalékra emelése 2010-re az Európai Bizottság tanulmánya szerint az EU15 országokban 1,7 százalék GDP növekedést eredményezhet, míg a költségvetési egyensúly – átmenetileg – a GDP 0,16 százalékkal romolhat.¹⁹ A növekvő és hatékonyabb K+F eredményeként hosszabb távon, 2015-re a GDP 4,2 százalékkal, 2020-ra pedig 7 százalékkal nőhet, ami önmagában csaknem 0,5 százalék évi növekedést jelent, a költségvetési egyensúly pedig javulhat.

Az EU termelékenységi problémái szorosan összefüggenek a gazdasági szerkezetátalakulás nehézségeivel, a legkorszerűbb, magas termelékenységű ágazatok, mindenekelőtt az információs és kommunikációs technológiák (ICT) előállítása és alkalmazása terén. Az IT beruházások eltérő dinamikája – empirikus kutatások szerint – jelentős szerepet töltött be az USA gyorsabb gazdasági növekedésében az 1995-2001 közötti időszakban (van Ark és szerzőtársai 2003).

Az EU és az Egyesült Államok szektorális termelékenységi szerkezetének elemzése egyrészt azt mutatja, hogy *az EU kevésbé specializálódott a kiemelkedően magas termelékenység növekedést teljesítő csúcstechnológiai ágazatokra*. Másrészt az ICT-felhasználó ágazatok teljes tényező-termelékenysége az EU-ban kevésbé nőtt, mint az Egyesült Államokban. A túlszabályozással terhelt környezet (beleértve különösen a munkaerőpiaci szabályozást) fékezte az információs technológiák alkalmazását számos európai országban.

A munkaerőpiaci reformok fő irányai az alábbiak:

- *a munkapiac bővítése*, a foglalkoztatást előmozdító ösztönzés preventív és aktív munkaerőpiaci intézkedések révén (utóbbiak között a pénzügyi ösztönzőkön túl a jobb munkafeltételek, a nemek közötti egyenjogúság erősítése, a szakmai és a családi élet összeegyeztethetőségének előmozdítása révén);
- *az emberi erőforrások és az üres álláshelyek illeszkedésének javítása* a rugalmasabb bérmechanizmus, a munkaerő-mobilitás növelése, az élethosszig tartó tanulás bővítése révén;
- *a munkapiac adaptációs képességének erősítése* nagyobb, a biztonsággal összekapcsolt rugalmasság megteremtését igényli. Egyrészt a rugalmas munka-

¹⁹ A példa jól mutatja az egyidejűleg egyaránt fontos célkitűzések közötti konfliktusok, átváltási kapcsolatok jelentőségét.

erőpiacnak meg kell felelnie a megnövekvő termékpiaci verseny és a technológiai haladás követelményeinek. A termelékenységet növeli a munkaerő hatékonyabb allokációja. Másrészt a foglalkoztatás biztonsága hozzájárul a magasabb munkaerőpiaci részvételhez, s csökkenti a szegregáció kockázatát a foglalkoztatottak között. A jobb munkaszervezés végeredményben növeli a társadalmi jólétet, egyidejűleg előmozdítja a képzésben, az élethosszig tartó tanulásban történő részvételt.

Több elemzés (például Mourre 2004) szerint az 1990-es évek második felében alkalmazott lisszaboni típusú munkaerőpiaci reformok hozzájárulhattak az EU-ban a korábbinál jobb foglalkoztatási teljesítményhez. Ám a reformok hatásainak pontos meghatározása lényeges nehézségekbe ütközik.

5.2. Kölcsönhatások az egyes reform-területek között: reform-szinergia

A kölcsönhatások egyik figyelemreméltó, területe a *termék- és munkaerőpiaci reformok együttes hatása*. Annak fő tényezői a bérek alakulása, az erősebb verseny kényszerítő hatása és a termelékenység növekedése. A termékpiaci reformok három fő mechanizmus révén gyakorolnak hatást a munkaerőpiacra. Egyrészt a termékpiaci verseny erősödése a kibocsátás és a munkaerő-kereslet növekedését eredményezi. A munkaerő-kereslet bérek iránti érzékenysége erősödik. Másrészt az intenzívebb termékpiaci verseny mérsékeli a gazdasági járadékot. Végül élesebb versenyben a vállalatok alacsonyabb költséggel termelnek, hatékonyabban működnek, amely az erőforrások jobb kihasználásához és a teljes tényező termelékenység növekedéséhez vezet.

Az Európai Bizottság részére készített makrogazdasági hatásvizsgálat szimulációi szerint a *termék- és munkaerőpiaci reformok együttes bevezetése 7-8 éves időszakban a GDP 3-4 százalék, azaz évi mintegy fél százalék növekedését eredményezi*. Mintegy 5-6 millió új munkahely jöhet létre. E szimuláció nem tartalmazza a Lisszaboni Stratégiában szereplő valamennyi strukturális reform hatását.²⁰

Más tanulmányok a termék- és munkaerőpiaci reformok *makrogazdasági hatását* is vizsgálják. A Nemzetközi Valutalap szimulációja azt vizsgálta, milyen hatással van az euroövezetre az Egyesült Államokhoz képest az ár-költség részen (mark-up) fennálló különbség megszűnése. A szimuláció szerint *hosszú távon a GDP 10 százalékkal nő az együttesen alkalmazott részpiaci reformpolitikák eredményeként*.²¹

Bayoumi és szerzőtársai (2004) hasonló módszerrel végzett vizsgálatai szerint a termék- és munkaerőpiaci reformok kombinációja a GDP 12,4 százalékos növeke-

²⁰ Közöttük a tudás alapú gazdasággá történő átalakulásra irányuló kezdeményezések lehetséges – hatékonysági többletet eredményező – hatásait.

²¹ Ha csak a termékpiaci reformok megvalósítására kerülne sor, a szimuláció szerint hosszabb távon a GDP csak 4,3 százalékkal emelkedne.

dését eredményezné, míg a kizárólag a termékpiacokra korlátozott reformok csak a GDP 8,6 százalékos növekedésével járnának hosszabb távon.

Lényeges a vizsgálatok korlátainak aláhúzása. Azok általában a reformok egyszeri, hirtelen („big bang”) alkalmazását feltételezik, figyelmen kívül hagyva a fokozatosan bevezetett reformok időzítését és sorrendjét. Az egyes tanulmányok eredményei közötti lényeges eltérések az eltérő kiinduló feltételezésekből illetve az alkalmazott, eltérő kutatási módszerekből származnak.

Az egyes reformterületek közötti kölcsönhatások lényeges területe a *termékpiacon dereguláció és integráció, továbbá a tudásba történő befektetés együttes hatása*.

A szabályozási reformok alapvető célja a kedvezőbb, a beruházásokat ösztönző üzleti környezet előmozdítása. Az európai gazdaság még mindig erősebben szabályozott, mint az amerikai. Ezt támasztják alá a Fraser-index adatai is, amelyek öt lényeges gazdasági szabadságot – a kormányzati szféra nagyságát; a tulajdon jogi szerkezetét és biztonságát; a megbízható pénzhez történő hozzáférést; a nemzetközi kereskedelem szabadságát; a hitel, a munka és az üzleti élet szabályozását²² – méri.

Az Európai Bizottság tanulmánya szerint az EU és az Egyesült Államok között a dereguláció mértékében fennálló különbség megszüntetése csak korlátozott (mintegy évi 0,2 százalék) mértékű termelékenység-növekedést eredményezne. E változás nem lenne elegendő az EU és az Egyesült Államok közötti termelékenységi szakadék megszüntetéséhez. Az amerikai hatékonyság eléréséhez a deregulációt egyidejűleg további strukturális reformoknak kell követniük.

A K+F területén nem a közkiadások növelése, hanem a kutatási kiadások endogén növekedését elősegítő feltételek kialakítása a Lisszaboni Stratégia célja. Annak alapvető tényezői a termékpiacok erősebb integrációja, a hatékonyabb oktatás és a hatékonyabb pénzpiacok működése.

E kínálati oldali reformok (dereguláció; termékpiaci integráció; emberi tőke fejlesztés; a pénzforrások K+F és más magas kockázatú felhasználását előmozdító, kedvező beruházási környezet megteremtése) bevezetése a következő 5-10 évben az EU potenciális növekedési ütemét évi 0,5-0,75 százalékkal emelheti.

A strukturális reformok átfogó és koordinált alkalmazása jelentős egymást erősítő, *szinergikus hatásokat* eredményezhet.²³ A termék- és tőkepiaci reformok révén is előmozdított új üzleti lehetőségek csak akkor használhatóak ki, ha megfelelően képzett munkaerőt lehet megfelelő feltételek között foglalkoztatni. A versenyképességet fokozottan kikényszerítő, vállalkozásbarát üzleti környezet előmozdítja a beruházásokat és az innovációt. A termék-, a tőke- és a munkaerőpiacok strukturális reformjai erősítik az üzleti környezetet, javítják a piac működését. Az erőforrások e

²² A legutóbb említett alindex mutatja a szabályozási korlátok és bürokratikus folyamatok versenyt és a piacok működését behatároló hatásainak mértékét.

²³ Szinergia az a jelenség, amikor két vagy több különálló hatás vagy tényező együttes hatása nagyobb, mint az egyes tényezők által külön-külön kiváltott független hatások összessége.

reformok megvalósításával párhuzamosan az alacsonyabb termelékenységű területekről a magasabb termelékenységű felhasználáshoz áramlanak.

A *pozitív szinergiát* előmozdító reformcsomagokat alkalmazó országok viszonylag átfogó és integrált gazdasági reformokat terveznek és indítottak meg a piac jobb működése érdekében. E változások vonzó vállalkezési környezetet, gazdasági dinamizmust eredményeztek.

A lisszaboni típusú reformok hatásainak közgazdaságtudományi elemzése során nem kerülhető meg a *foglalkoztatottság és a termelékenység egyidejű növelésének viszonylagos paradoxona*. Fokozott munkahelyteremtés, a foglalkoztatottság növekedése esetén alacsonyabb termelékenységű tevékenységre képes munkavállalók is be-, illetve visszakerülnek a gazdaságba. Ám a foglalkoztatottság és a termelékenység közötti negatív átváltási kapcsolat csak rövid távon jelentkezik. Hosszabb távon a műszaki haladás, s a termelékenység növekedése közömbös a foglalkoztatás alakulására. Kiegyensúlyozott növekedési tartományban a termelékenység, a reálbérek, a termelés tőkeintenzitása hasonló arányban növekednek. A húzóerő a technikai haladás, s annak a termelési tényezők hatékonyságára, hatékony kombinációjára gyakorolt hatása. A termelékenység növekedése a foglalkoztatottság egyidejű jelentős bővülése esetén rövid és közép távon eltérést eredményezhet e kiegyensúlyozott növekedési pályától. Ám az egyensúly a tárgyalt tényezők között *hosszabb távon helyreáll*, míg a foglalkoztatás emelkedése a gazdasági teljesítmény magasabb szintjéhez vezet.

A legújabb átfogó ökonometriai elemzés (Gelauff–Lejour 2006) általános egyensúlyi modell alkalmazásával a szolgáltatási piacok megnyitása, az adminisztrációs terhek csökkentése, az emberi erőforrás fejlesztése, a K+F és a foglalkoztatás területén kitűzött fő célok teljesítésének hatásait vizsgálta. A szimulációk szerint *a 2025-ig terjedő időben e célok együttes teljesítése a GDP 12–23 százalékos, a foglalkoztatás mintegy 11 százalékos növekedését eredményezheti az EU25 országaiban* (4. táblázat).

6. Néhány tanulság

1. Az Európai Unió jelenlegi, átlagosan évi 2,4 százalékos *potenciális növekedési üteme a következő évtizedekben átlagosan a felére csökkenhet*. A potenciális növekedési ráta a munkatermelékenység viszonylag kedvező alakulását tartalmazó projekció ellenére megfeleződik. Mindez a kedvezőtlen demográfiai változásokat is jelezheti.

2. Az új tagországok a csatlakozást követően jelentős mértékű konvergenciát eredményező tranzíciós pályán haladnak. Ám a *felzárkózás üteme az idő előrehaladásával mérséklődik, majd megszakadhat*. E tagországok növekedése mintegy három évtized múlva jóval mérsékeltebb lehet, mint az EU15 országainak akkori átlaga. Reális lehetőség, hogy az új tagországok konvergenciája – több évtizedes távlat-

4. táblázat A GDP emelkedése¹ 2025-re (százalék)

	Alsó sáv	Felső sáv
Németország	10,3	19,1
Franciaország	13,1	22,8
Egyesült Királyság	7,0	13,6
Olaszország	18,4	36,0
Hollandia	6,1	14,8
Dánia	4,8	10,5
Svédország	4,5	7,8
Írország	10,7	27,6
Ausztria	7,8	18,2
Görögország	18,0	34,4
Portugália	10,9	26,1
Lengyelország	25,7	46,0
Csehország	13,9	30,0
Magyarország	19,4	43,2
Szlovénia	15,2	37,3
Európai Unió	11,9	23,0

Megjegyzés: A táblázatban feltüntetett adatok a WorldScan modell szimulációin alapuló becslések, a 2005. évi kiigazított Lisszaboni Program megvalósítását feltételezve.

Forrás: Gelauff–Lejour (2006).

ban – az EU15 egy főre jutó GDP-szintjének mintegy háromnegyedén valósul meg. Azaz az EU10 országai a kezdeti gyors felzárkózást követően egyre inkább stagnáló „konvergencia klubot” képezhetnek.

3. A kedvezőtlen irányzatok meghaladására, a fentebbieknél *kedvezőbb* növekedési pályára az átfogó, integrált strukturális reformok nyújthatnak esélyt (lisszaboni típusú reformok). Azok következetes megvalósítása kínál lehetőséget az európai modell megújítására, egyúttal a konvergencia-folyamatok kedvezőbb alakulására. A lisszaboni célok teljesítése nem kis mértékben éppen az Európán belüli konvergencia függvénye. A fejlettebb EU-tagországok kezdettől kisajátították a Lisszaboni Folyamatot. Annak pedig valójában igen fontos tényezői az EU új tagjai. Az új tagországok, közöttük Magyarország sikeres – mélyreható reformokat feltételező – konvergenciája lényeges feltétele a Lisszaboni Stratégia megvalósításának.

4. A növekedési potenciál kihasználása és emelése az átfogó strukturális reformokkal egyidejűleg a növekedésre és a stabilitás megteremtésére irányuló makrogazdasági politika érvényesítését igényli. A kedvező makrogazdasági környezet erősíti a gazdaság dinamizmusát, meggyorsítja a strukturális alkalmazkodást. A stabil, a növekedést előmozdító makrogazdasági keret, a fenntartható közpénzügyek elősegítik a jól működő pénzpiacokat. Bátorítják a magánbefektetéseket, a szerkezetváltáshoz és a modernizációhoz szükséges hitelek forrásköltségeit mérsékelik. Mindezek

révén a növekedésre és stabilitásra orientált makroökonómiai keret erősíti a gazdaság alkalmazkodóképességét, *fokozza a strukturális reformok hatásait*.

5. A *Lisszaboni Stratégia* megvalósulásának költségei igen jelentősek lennének. A különböző részpiaci reformok egymással komplementer, illetve átváltási kapcsolatokban állnak.

A kölcsönhatásokra figyelemmel *meghatározó jelentőségű a szinergia*: egy-egy részpiaci reformot más területeken egyidejűleg meghozott intézkedéseknek szükséges támogatniuk. Például, a termékpiacon strukturális változásokat indukálnak, egyes szektorokban megszűnnek, másokban létrejönnek új munkahe-lyek. Jól működő munkaerőpiacok és szociálpolitika segíthetik a szerkezeti átalaku-lást. A pénzügyi integráció potenciális előnyeinek teljes kihasználásához hatékony verseny, a pénzpiac nagyfokú átláthatósága és makrogazdasági stabilitás szükséges. A növekedést előmozdító innovációkhoz, a K+F eredmények piacosításához jól mű-ködő termék-, tőke- és munkaerőpiacok szükségesek.

6. A lisszaboni típusú reformok hatásai eddig alapvetően parciális vizsgálatok tárgyát képezték. Nélkülözhetetlenek a további, átfogó elemzést is célzó közgazda-ságtudományi kutatások. Noha bizonyítható, hogy nincs eleve átváltás a termelé-kenység és a foglalkoztatottság között, *további empirikus vizsgálatok szükségesek az egyes reformok közötti kölcsönhatások és szinergia feltárásához*. E munkák segíthe-tik a reformok optimális sorrendjének a meghatározását.

A strukturális reformok közép és hosszú távú hatásainál kevesebb információ áll rendelkezésre a reformhoz kapcsolódó rövid távú alkalmazkodási költségekről. További kutatások szükségesek a reformkezdeményezések tagországokra, egyes szektorokra és szereplőkre gyakorolt hatásai feltárása érdekében. Külön figyelmet igényel annak tisztázása: milyen feltételek között járnak leginkább előnyös hatások-kal a reformok. Lényeges kérdés továbbá: milyen kiegészítő politikákra van szükség a *Lisszaboni Stratégia* előnyeinek maximalizálásához, illetve az alkalmazkodási, ki-igazítási költségek minimalizálásához. a gazdasági növekedést előmozdító politikák kimunkálásához.

7. A fentiek is jól példázhatják az eddigi közösségi vívmányokat összefoglaló *európai modell különböző dimenziói* egyidejű érvényesítésének problémáit. A túl-zottan ambiciózus vagy rosszul tervezett és alkalmazott szociális és környezeti poli-tikák fékezik a növekedést, hátrányosan befolyásolják a tagországok gazdasági telje-sítményét. Ám a jól irányzott szociális és környezeti politikák ezt a lehetséges nega-tív átváltást minimalizálhatják, s hozzájárulhatnak a gazdaság alkalmazkodóképes-ségének növeléséhez, a gazdasági növekedéshez és a foglalkoztatottság növeléséhez. E szempontok érvényesítése a fenntartható fejlődés előfeltétele.

Mindezekhez azonban nem kerülhet meg *az európai modell mélyebb átgon-dolása*. A globális kihívások, a valóban időt álló európai értékek és az alapidimenzi-ók közötti új szintézis nyújthat iránymutatást a hatékony cselekvéshez.

Felhasznált irodalom

- Antal L. 2004: *Fenntartható-e a fenntartható növekedés? Az átmeneti gazdaságok tapasztalatai*. Közgazdasági Szemle Alapítvány, Budapest.
- Ark, van, B. – Inklaar, R. – McGucking, R. 2003: ‘Changing Gear’: Productivity, ICT and Service Industries in Europe and the USA. In Christensen, J. F. – Maskell, P. (eds.): *The Industrial Dynamics of the New Digital Economy*. Edward Elgar, Cheltenham, 56-100. o.
- Barrell R. 2005: *Productivity and Ageing*. Presentation to the Ageing Working Group of the European Policy Committee of the European Union, Brussels, 19th September.
- Barth M. C. – McNaught W. – P. Rizzi 1993: Corporations and the ageing workforce. In Mirvis P. H. (ed.): *Building the competitive workforce: investing in human capital for corporate success*, John Wiley and Sons, New York, 156-200. o.
- Bayoumi, T. – Laxton, D. – Pesenti, P. 2004: Benefits and Spillovers of Greater Competition in Europe: A Macroeconomic Assessment. *ECB Working Paper*, 341. European Central Bank, Frankfurt am Main.
- Börsch-Supan A. 2003: Labour market effects of population aging. *Labour*, 17, special issue, 5-44. o.
- Carone, G. – Denis, C. – Mc Morrow, K. – Mourre, G. – Röger, W. 2006: Long-term labour productivity and GDP projections for the EU25 Member States: a production function framework. *European Commission Economic Papers*, 253. European Commission, Directorate General for Economic and Financial Affairs, Brussels.
- Cutler, D. M. – Poterba, J. M. – Sheiner, L. M. – Summers, L. M. – Akerlof, A. 1990: An Ageing Society: Opportunity or Challenge? *Brookings Papers on Economic Activity*, 1990, 1, 1-73. o.
- Denis, C. – Mc Morrow, K. – Röger, W. 2006: Globalisation: Trends, Issues and Macro Implications for the EU. *European Commission Economic Papers*, 254. European Commission, Directorate General for Economic and Financial Affairs, Brussels.
- Denis, C. – Grenouilleau, D. – Mc Morrow, K. – Röger, W. 2006: Calculating potential growth and output gaps – a revised production function approach. *European Commission Economic Papers*, 247. European Commission, Directorate General for Economic and Financial Affairs, Brussels.
- Ilzkovitz, F – Dierx, A (eds.) 2005: The Economic Costs of Non-Lisbon. A survey of the literature on the economic impact of Lisbon-type reforms. *European Commission Economic Papers*, 16. European Commission, Directorate General for Economic and Financial Affairs, Brussels.
- Disney, R. 1996: *Can we afford to grow older?* MIT Press, Cambridge.
- Erdős T. 2003: *Fenntartható gazdasági növekedés*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

- Erdős T. 2006: *Növekedési potenciál és gazdaságpolitika*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Fougère, M. – Merette, M. 1997: *Population Ageing, Intergenerational Equity and Growth: Analysis with an Endogenous Growth, Overlapping-Generations Model*. Department of Finance, Government of Canada Working Paper.
- Gelauff, G. – Lejour, A. 2006: The New Lisbon Strategy. An Estimation of the Economic Impact of Reaching Five Lisbon Targets. *Industrial Policy and Economic Reforms Papers*, 1. Enterprise and Industry Directorate-General European Commission, Brussels.
- Hansen, G. D. 1993, The cyclical and secular behaviour of the labour input: comparing efficiency units and hours worked. *Journal of Applied Econometrics*, 8, 1, 71-80. o.
- Hellerstein, J. K. – David, N. – Troske, K. R. 1999: Wages, productivity and worker characteristics: evidence from plant level production function and wage equations. *Journal of Labor Economics*, 17, 3, 409-446. o.
- Hój, J. – Galasso, V. – Nicoletti, G. – Dang, T.-F. 2006: The political economy of structural reform: empirical evidence from OECD countries. *Economics Department Working Papers*, 501, ECO/WKP(2006)29. EOCED, Paris.
- Kotlikoff, L. – Wise, D. 1989: Employee retirement and a firm's pension plan. In Wise, D. (ed.): *The economics of aging*. University of Chicago Press, Chicago, 279-334. o.
- Jones, C. I. 2002: Sources of US Economic Growth in a World of Ideas. *American Economic Review*, 92, 1, 220-239. o.
- Mairesse, J. – Mohnen, P. 2002: Accounting for Innovation and Measuring Innovativeness: An Illustrative Framework and an Application. *American Economic Review*, 92, 2, 226-230. o.
- MKK 2006: *Magyarország konvergencia programja 2005-2009*. Magyar Köztársaság Kormánya, Budapest.
- Mourre, G. 2004: Did the Pattern of Aggregate Employment Growth Change in the Euro Area in the Late 1990s? *ECB Working Paper*, 341. European Central Bank, Frankfurt am Main.
- Nicoletti G. – Scarpetta S. 2003: Regulation, productivity and growth: OECD evidence. *Economics Department Working Papers*, 347, ECO/WKP(2003)1. EOCED, Paris.
- Romer, P. M. 1990: Capital, Labour and Productivity. *Brookings Papers on Economic Activity. Microeconomics*, 1990, 337-367. o.